

Зоран Калев

РЕЧТА НА АНГЕЛА ГОСПОДЕН В СЪД. 6:11-16

Abstract: Zoran Kalev, *The Speech of the Angel of the Lord in Judges 6:11-16*.

The aim of this article is to comment on the genre issues concerning the unit in Judges 6:11-16 by examining how the speech of the Angel of the Lord may or may not reflect an older source of material about the savior Gideon and the Exodus from Egypt.

Keywords: *Biblical Studies, Judges, Old Testament, Orthodox Theology*

Някои събития от историята на Израил, описани в Книга Съдии

В своето изследване на Книга Съдии, Б. Пиперов повествува за това, че хронистите от древността навярно са отразявали подвизите на именити племенни вождове/лидери преди последните да са получили каноничното богословско признание, че имат отношение към избавянето на целия Израил¹. Според Б. Пиперов, трябва да се прави разлика между жанра на житейски биографии и окончателното съчиняване на всеки разказ в Съдии². Засвидетелстваните Божии дела в историите за съдиите онагледяват теократична концепция; личбите със спасение са явени във връзка със станалото в предишни времена, самосъзнанието за народност и за отдаване на цялостна благодарност и вяност към Господа е това, което дефинира развитието на конфликтите в книгата³. Фабулата със седем редуващи се етапа на идолослужение, наказание и спасение е отличителна за нея (съотв. Съд. 3:7, 12; 4:1; 6:1; 8:33; 10:6; 13:1). Е. Трайчев характеризира основните сюжетни елементи в разказите за съдиите – повторения на отстъпничество и покаяния на целия народ. Тези покаяния образуват „вътрешната ритмичност на текстуалните единици“. При обръщането към Бога

¹ Пиперов Б. *Съдии Израилеви. Исагогическо изследване, ГДА 13 1963-64, с. 208-10.*

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

за помощ, всяко поколение е представено като преживяващо отново онова, на което предците от времето на Мойсей са били свидетели. Местният сепаратизъм (до II в. пр. Хр.) е историческата реалност за Израилевите племена, но самото служение на харизматични личности е независимо от нея⁴.

Описанието на съдийския институт в ранен етап на усядането в Ханаанската земя е отличително за Девтерономичната книжовна школа, сочена за единния извор, към който принадлежат книгите Второзаконие– Съдии⁵. Хипотезата за Девтерономична редакция на записването на традициите на племената е обсъждана вече от Е. Трайчев⁶ и И. Найденов⁷. Може да се направи изводът, че записването на историята на Израил е с педагогическа цел.

Появяването на “вестителя” (מַלְאָךְ) при Ветил (Съд. 2:1-5) слага край на времето на общонародна вярност и неговото осъдително пророческо слово припомня разказа за Изхода от Египет познат от Петокнижните текстове. Езикът от Съд. 6:7-10 отговаря на темата за преживяното от поколението на странстването в пустинята. Девтерономичната редакторска дейност проличава от изречението „Господ изпрати пророк“ (וַיִּלְשָׁן יְהוָה אִישׁ בְּבָיִת) в Съд. 6:8, което е единствено-то директно свидетелство за словесна отсъда от пророк към народа, предоставено ни в книгата след Съд. 2:1-5⁸.

Словото от Съд. 6:7-10 е от два части: 1) мини-пролог за преживеният Изход от Египет; 2) назидание след непослушанието, водещо до влошаване на отношенията с Бога, съотв. религиозен синкретизъм.

⁴ Трайчев Е. *История на епохата на Новия завет*, с. 31-4.

⁵ Съществуването на Девтерономична книжовна школа е нещо, което М. Noth възприема в своето изследване на Историческите книги Иисус Навин– Съдии, (озглавявано *Überlieferungsgeschichtliche Studien*), ползвайки критическия подход на изолиране на текстуалните източници. За детайлно разискване на проблема за авторството на Книга Съдии спрямо „последната фаза на написване на Петокнижието“ заедно със заключенията на М. Noth, виж O'Brien M. A. "Judges and Deuteronomistic History". - in: McKenzie S. L. *The History of Israel's Traditions. The Heritage of Martin Noth*, p. 240-50.

⁶ Трайчев Е. *Библейско богословие*. София 2020, с. 33, 123, 133.

⁷ Найденов И. *Библейският Йона*, София 2008, с. 20, 27.

⁸ Pyschny K. *Debating Authority: Concepts of Leadership in the Pentateuch and the Former Prophets*, p. 226-32.

Частта в Съд. 6:11-16 засяга случки отпреди живота в Ханаан и разказва за призоваването на Гидеон за предвождане на войници срещу мадиамците. Упоменатото служение на избавители (Съд. 2:11-19) изяснява схематичността на Съд. 6 и S. J. Milstein предполага, че текстуална традиция за войната с царете Севей и Салмон (Съд. 8:4-21) всъщност е предхождала съставянето на късен предговор за Гидеон, съотв. Съд. 6:1– 8:3⁹. Протопрезв. Н. Шиваров сочи към това, как “типични житейски ситуации” са могли да породят различни жанрове¹⁰. Изходът от Египет е мотив, който функционира по нов начин в намека за миналото от Съд. 6:13. Западната старозаветна библеистика дефинира припомнянето на горепосочения мотив като жанр “укор” (כִּוּן) и той се открива в пророчески източници, както в Мих. 6:1-5¹¹.

G. von Rad смята, че комбинирането на древния блискоизточен феномен на свещената война с мотива за пътя на предците от Египет е онова, което пророчески ориентираната Девтерономична история във Второзаконие– Съдии превръща в “национално вероизповедание”¹². Това налага интерпретиране на мотива за Изхода в контекста на Съд. 6:11-16, който ще предложи по-нататък.

Гидеон среща ангела Господен (Съд. 6:11-16)

Споменатият в Съд. 6:7-10 пророк (който вече бе определен като последствие от дейността на Девтерономичен редактор) повече не се споменава в същата глава, а Гидеон повтаря в Съд. 6:11-16 онова, което е казано малко по-рано от анонимния историк (Съд. 6:1-6)- предстоящо наказание над народа. Фактът, че в Таргум Йонатан¹³ остават

⁹ Milstein, S. J. *Tracking the Master Scribe: Revision Through Introduction in Biblical and Mesopotamian Literature*, Oxford University Press, p. 147-49, 161-72.

¹⁰ Шиваров Н. *Херменевтика на Стария Завет*, София 2009, с. 230-33.

¹¹ McComiskey, E. T. *The Minor Prophets: An Exegetical and Expository Commentary*, Baker Academic 2009, p. 726-

27; Виж също Weinfeld M. “Ancient Near Eastern Patterns in Prophetic Literature”, *Vetus Testamentum* Vol. 27, Fasc. 2 (Apr., 1977), pp. 178-195.

¹² Von Rad G. *Deuteronomy*, Westminster Press 1966, p. 26-8.

¹³ „Таргуми“ са арамейски преводи на Стария Завет, които често могат да допълват и променят оригиналния текст. Таргум Йонатан включва Пророческите книги, които в юдейския канон започват с Исус Навин и Съдии. Името на цитирания

разграничени една от друга речите на мъж-проповедник и на ангел Господен, прави теофанията в Офра да се яви като по-трудна за анализ единица¹⁴. Трябва ли да се подразбира, че бъдещият съдия е изслушал строгия урок на пророка от Съд. 6:7-10 след покаянието на всички Израилеви колена? Гидеон е пострадал от набезите на мадиамците и се смирява, той поставя себе си на едно ниво с останалите израилтяни и намеква за знанието за Божествено спасение на избрания народ¹⁵. Книга Съдии цели да наложи синхронно четене на “чудесата” (נפלאות) случили се по време на Изхода от Египет. Нагласата, която четящите са подтикнати да усещат е солидарност към целия Израил и напрегнато очакване на развръзката на цикличния сюжет:

Тогава дойде Ангел Господен и седна в Офра под дъба, който беше на Иоаса, потомък Авиазеров; син му Гидеон млатеше жито в жлеба, за да се скрие от мадиамци. И яви му се Ангел Господен и му рече: с тебе е Господ, силний мъжо! Гидеон му отговори: господарю мой, ако Господ е с нас, защо ни постигна всичко това (бедствие)? И де са всичките Му чудеса, за които са ни разказвали нашите бащи, думайки: „Господ ни изведе из Египет“? Сега Господ ни остави и ни предаде в ръцете на мадиамци. Господ го погледна и каза: иди с тая си сила и спаси Израиля от ръката на мадиамци: аз те пращам. Гидеон Му отговори: Господи! как ще спася Израиля? Ето, и племето ми е най-бедно в коляното Манасиево, и аз съм най-малък в дома на баща си. Господ му рече: аз ще бъда с тебе, и ти ще поразии мадиамци като едного човека. (Съд. 6:11-16)

Първият отговор на Гидеон при общуването му с пратеника е абстрактен, “Господарю мой” (יְיָהוָה), а в последствие става ясно кой го е призовал (Съд. 6:13-14). Гидеон принася жертва след речта на ангела Господен, за да разбере кой му съобщава невероятното новина, че служение на съдия се пада на него (Съд. 6:17-24). Ангелското същество докосва жертвата с жезъла си преди да си отиде. Това според някои изследователи е антропоморфично описание и илюстрира как

таргум е взето от това на действителното лице-преводач Йонатан бен Узиел. Виж Марковски И. *Въведение в Свещеното Писание на Ветхия Завет*. Част 1. Общо въведение. С. 1932, с. 249-51.

¹⁴ Smelik W. F. *The Targum of Judges*, p. 496-98.

¹⁵ Срв. Schneider T. J. *Judges*, Liturgical Press 2000, p. 104-05.

духът се отнася към тленния свят¹⁶. Идването на ангела под дървото в град Офра е описано с израза “и той отседна” (צשי) в Съд. 6:11 и прилича на друг библейски разказ за ангелското гостуване на Авраам при дъба Мамре, в който също така духовните същества не биват разпознати, както и тук, тъй като са еднакви по вид с мъжете (Бит. 18–19)¹⁷. За писателя-редактор на книгата, размитата граница между човешкото и трансцендентното при общуването на Гидеон с Господа е възможност за милостивото завръщане на Божествената закрила над племената (срв. Съд. 6:6).

Предговорът в главата не се изчерпва с речта на ангела, а продължава с издигане на олтар (Съд. 6:24). Това, че движението в култовото богослужение при дъба в Офра не е описано с глагола “падам ничком” (פפш) е важен детайл. В Съд. 7:14-15 Гидеон дочува разговор на съновидец от отряда на езичниците и повлиян от това “прави поклон” в знак на благодарност за Божествената подкрепа. За разлика от този пасаж, наличието на глагола פפш в Съд. 2:17, 19 е с негативна конотация – за това как Израилевите синове са се “покланяли” (פפלש) на вааловците и астартите.

Поклон като израз на благочестие има и в Исис. Нав. 5:13-15, където ангелът е “княз на небесните войнства” и пророкът (Иисус Навин) пада по лице на земята докато получава богоокровението. Според J. G. McConville, който се занимава с критиката на източниците, това описание на посрещане на ангела, наподобяващо военен обред, е признак на следпленна Девтерономична традиция¹⁸. Указанието към харизматичен лидер е сравнимо с разказ от асирийската литература – богинята Ищар се открива в нощно пророческо видение, носейки лък и меч и обещава на цар Ашурбанипал, че той ще владее над противниците си¹⁹.

¹⁶ Hamori E.J. *When Gods Were Men. The Embodied God in Biblical and Near Eastern Literature*, de Gruyter, 2008, p. 109-12. Виж също Трайчев Е. *Библейско богословие*, с. 63-65.

¹⁷ Von Heije C.H. *The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis*, de Gruyter 2010, p. 140-41.

¹⁸ McConville J.G. *Joshua: An Introduction and Study Guide: Crossing Divides*, Bloomsbury Publishing 2017, p. 24.

¹⁹ Ulanowski K. *Neo-Assyrian and Greek Divination*, Brill 2020, p.423-24; Butler S.V. F. *Understanding the Word*, A&A Black 1997, pp. 100-103.

Явно идеята за благочестиво действие в обредите е предпочитана от Девтерономичната редкакция при описване на такъв тип предзнаменование.

Други наративни форми, сравнени със Съд. 6:11-16

Ако речта за Мойсей от Иис. Нав. 24:5-7 е от същия източник на Книга Съдии, трябва да се търси паралел между описаното в Изход и думата “чудеса” (נפלאות), излязла от устата на Гидеон в Съд. 6:13 като модел. J. van Seters отбелязва приликите между Съд. 6:11-16 и „пророческото призоваване“²⁰ от Изход 3 без да се ангажира с това да датира Петокнижните източници до Второзаконие като по-ранни²¹. Той има предвид хипотетичен синтез на текстове в окончателното оформяне на разказа за призоваването на Мойсей (поставена най-отдалечено от хронологията на Съдии)²². Разликата в теофанията от Изход 3, в сравнение със Съд. 6:11-16, е осезаема и личи въпреки употребата на идентични думи:

<p>Теофания (Съд.6:11-12): „и яви му се ангел Господен“ (וירא אליו מלאך יהוה)</p>	<p>Изх. 3:2 И яви му се Ангел Господен в огнен пламък изсред една къпина...</p>
--	--

²⁰ Според протопр. Н. Шиваров, жанрът на „пророческото призоваване“ има връзка с т. нар. пророчески доклад (към който спада и Съд. 6:11-16) със следната структура: загатване за положението; поръчение; възражение от страна на пророка; уверение за закрила; знамение. Повече в Шиваров Н. *Литературните жанрове в Стария Завет с оглед на екзегетическото изследване*, ГДУ т. 23, 1973-74, с. 109-110.

²¹ Van Seters, J. *The Life of Moses: The Yahwist as Historian in Exodus- Numbers*, Peeters Publishers 1994, p. 36-46;

²² *Ibid.*

<p>Неувереност на избрания и уверение към него (Съд. 6:13-14):</p> <p>„чудеса“ (נפלאות)</p> <p>„аз те пращам“ (הלל שלחתיך)</p>	<p>Изх. 3:10, 20</p> <p>И тъй, върви: <u>ще те пратя</u> при фараона (египетския цар); и изведи от Египет Моя народ, синовете Израилеви; Тогава ще простра ръката Си и ще поразя Египет <u>с всички Мои чудеса</u>, които ще направя сред него; след това той ще ви пусне.</p>
<p>Убеждаване на избрания (Съд. 6:15-16):</p> <p>„Аз ще бъда с тебе“ (איהיה עמך)</p>	<p>Изх.3:11-12</p> <p>Моисей продума Богу: кой съм аз, та да ида при фараона (египетския цар) и да изведа от Египет синовете Израилеви? И рече (Бог): <u>Аз ще бъда с тебе</u>, и ето ти знак, че Аз съм те пратил: кога изведеш (Моя) народ от Египет, вие ще извършите служба Богу на тая планина.</p>

Лексикалното сходство тук отстъпва място на богословските разлики между двата разказа. От една страна, ангелът Господен е разпознат веднага (Изх. 3:11) и въпреки това, пророкът пита с неувереност и колебливост. Ако мотивът за избавянето с “чудеса” (נפלאות) не може да се отдели от сюжетната линия с показване на личба и направата на олтар в Съд. 6:17-24, то при на Мойсей употребата е различна. Разказът от Изх. 3, макар и шаблонен, чертае фабула, която е различна от тази с цикличността на *грех-наказание*, в която стои теофанията на Гидеон. При своето пророческо призоваване Мойсей получава предназначение от ангел Господен за онова служение в подножието на Синай, което ще се осъществи след Изхода от Египет (срв. Изх. 3:12).

Идеята за зависимостта на политически водач от Божествения промисъл е по-сложно експлоатирана в разказа за преброяването на войските на цар Давид във 2 Цар. 24:15-17. Антропоморфизмът с осезаемо действие на ангел от Съд. 6:11-16 се повтаря – изпратеният дух-унищожител е описан като „прострял ръката си над Йерусалим“ (וַיִּשְׁלַח יְדוֹ הַמַּלְאָךְ יְרוּשָׁלַם) и царят се моли на Бога да бъде премахната присъдата за греха. Промяна на това повествование за теофания от

2 Цар. 24:15-17 се среща в 1 Пар. 21 и показва, че след първото си разпространение, една история може да бъде осъвременена от религиозното общество.²³

Заклучение

Структурата на Съд. 6:1-16 отчасти е в съответствие с жанра на пророческо призоваване от съдържанието на Изх. 3 (съотв. предсказание за избавлението, което Бог ще извърши). Няма аргументи за това, че текстовете винаги са отразявали една и съща ангелология. Ако се сравни колебливостта на избавителя Гидеон в Съд. 6:13 спрямо реторическата функция на думата “чудеса” (נפלאות) в Изх. 3:20 може да се приеме, че някакъв по-старинен жанр на “среща с ангел” е бил акомодиран към традицията за Изхода от Египет. Това води към следните изводи за Книга Съдии и времето, за което тя разказва.

Извод за смяна на жанра. Речевите формули за Изхода от Египет (Съд. 2:1-3; 6:7-10, 11-16) проявяват различна жанрова употреба на изрази от законодателни текстове, касаещи идолопоклонството. Избирането на Гидеон за съдия е чрез появата на ангел и получаване на уверение за Божията помощ. Речта на ангела се припокрива с Девтерономичната редакция, при която описанието на освобождението от Египет е определящо в жанра на “укор” (רִיב) от страна на пророка в Съд. 6:7-10.

Извод за избранниците на Бога. Заради думите на Гидеон след приключилите събития по спасението от враговете на народа в Съд. 8:23 (“Господ ще ви владее”) може да се приеме, че ролята на “съдиите” е създадена ad hoc в литературен корпус, отразяващ паметта на домо-нархическото общество като показател за готовността на Бога за избавление²⁴. При заветните отношения на Израил, Гидеон е “храбрец” (גִּבּוֹר), и съдия, който помни преданието на отците за Бога-закрилник от Втор. 10:21 (“Той е твоя похвала, Той е твой Бог, Който направи с тебе ония велики и страшни дела, каквито видяха очите ти”).

²³ Schniedewing W. M. *The Word of God in Transition: From Prophet to Exegete in the Second Temple*, Bloomsbury Publishing 1995, p. 141-43.

²⁴ King, Talmon S., *Cult and Calendar in Ancient Israel: Collected Studies*, Brill 1986, p. 15.